

W. F. Wertheim, *Indonesië: van vorstenrijk tot neo-ko/onie* (Meppd: Boom, 1978, 276 blz., f29,50, ISBN 90 6009 330 5).

Dit boek is een bundeling van twaalf opstellen van de hand van Wertheim over de geschiedenis van Indonesië. Op het speciaal voor deze gelegenheid geschreven slothoofdstuk na zijn zij alle van ouder datum, het oudste zelfs van 1946, en reeds eerder gepubliceerd in diverse tijdschriften en verzamelwerken. Niet opgenomen zijn die artikelen, die tevoren al waren gebundeld in *Herrijzend Azië* (1950), *Indonesian Society in Transition* (1e dr. 1956) en *Van ketters, kwezels en rebellen* (1968). Zoals de schrijver in zijn voorwoord aangeeft, staan ons nog twee bundels te wachten, en wel een deel speciaal over China en de derde-wereldproblematiek en een ander, gewijd aan zaken van meer algemene aard. Over wat deze bundels zullen bevatten kunnen wij ons een beeld vormen door een blik te werpen in de zich tot 1971 uitstrekkende bibliografie, opgenomen in de bundel *Buiten de grenzen*, in dat jaar door de wetenschappelijke staf van de Afdeling Zuid- en Zuidoost-Azië van het Anthropologisch-Sociologisch Centrum van de Universiteit van Amsterdam aan Wertheim aangeboden ter gelegenheid van diens 25-jarig hoogleraarschap aldaar. De 'verspreide geschriften' van Wertheim zullen dan alle in handzame vorm beschikbaar zijn. Dat is een goede zaak: de Amsterdamse hoogleraar heeft in de afgelopen decennia belangrijk, vaak baanbrekend, werk verricht en de invloed, die hij op velen heeft uitgeoefend en nog uitoefent was en is groot.

In de voorliggende bundel vertoont Wertheim zich in een verscheidenheid van kwaliteiten als sociologiserend historicus (of andersom, zo u wilt), als autobiograaf en als politiek commentator. Wat die eerste hoedanigheid betreft laat hij zich zien als de man die in staat is, de resultaten van blikverruimend onderzoek van anderen (Van Leur, Chabot, Palmier, Geertz e.a.) naar waarde te kunnen schatten en een plaats te kunnen geven in een wijder perspectief. Zijn beschouwingen over het patronagestelsel in de traditionele Indonesische samenlevingen en de projectie daarvan op het moderne partijstelsel, leidend tot een proces van verzuiling, dat evenwel vast loopt op de groeiende tegenstelling tussen bezitters en bezitlozen, vormen het hoofdthema van het boek.

Daarnaast bevat de bundel enkele opstellen die een autobiografische inslag hebben, of die zelfs geheel als memoire bedoeld zijn. Het stemmingsbeeld bijvoorbeeld van de commissie-Visman, in 1941 aan het werk (94 vlg.) vormt een waardevolle 'bijlage' bij het officiële verslag; de door hem betuigde spijt over zijn eigen coöperatieve rol daarin geeft een extra dimensie aan de felheid, waarmee hij zich naderhand tegen het koloniale bestel keerde. Slechts weinigen van de destijds in Nederlands Indië vertoevende Nederlanders hebben afstand kunnen doen van hun actieve bemoeienis met het boeiende tropenland zonder spijt in het hart; een spijt, die zich bij velen van hen omzette in een wrok, gericht tegen de nationalist en vooral tegen de man, die hun symbool was, Soekarno. Bij Wertheim daarentegen moeten de Nederlandse autoriteiten het ontgelden, die de zaak 'verbroddelden'. Zijn sympathie ligt - niet zonder reserves overigens - bij Soekarno. De jaren van diens bewind worden hier dan ook aangeduid als 'het nationale tijdperk'. De daaropvolgende periode moet het stellen met de kwalificatie 'neo-koloniaal'.

Wertheims stekeligheden tegenover de koloniale regering zijn soms beslist onredelijk. Zijn verwijt, dat in 1940/1941 een Pacific-oorlog blijkbaar buiten haar gezichtskring lag, alleen omdat zij daar niet publiekelijk op zinspeelde, is daar een voorbeeld van. De zo voor de hand liggende verklaring, dat het die regering er alles aan gelegen moest zijn om Japan niet onnodig te prikkelen, komt kennelijk niet bij hem op. Ook zou men graag nader uitgewerkt willen zien, hóe Wertheim zich in die benarde jaren een versterking van de defensie

had voorgesteld door in te gaan op de desiderata van de Gapi. De stelling, dat de defensieve kracht daardoor eerder verzwakt dan vergroot zou zijn, laat zich zeker zo goed verdedigen.

De ongelijkmatige verdeling van zijn gunsten brengt Wertheim soms ook tot een tegenovergestelde waardering van wat in wezen hetzelfde fenomeen is. Zo brengt de crisis van de jaren dertig de dessabevolking diep in de put, omdat men toen terug moest naar de oude productenhuishouding, naar gezinsvoortbrenging voor eigen consumptie terwijl het aantal monden, dat van één hectare moest worden gevoed, groter was dan vóór het binnendringen van de geldhuishouding. Aldus de schrijver op de pagina's 81/82, en dat terecht. Maar wat moet men dan aan met de mededeling op 146/147, dat tijdens het economisch wanbeheer onder Soekarno de overgrote meerderheid van de bevolking niet echt werd getroffen omdat de belangrijkste sector van de economie, de voedsellandbouw op Java, voor een groot gedeelte op zelfvoorziening berustte?

Zeker, er zijn factoren aan te wijzen, die in het Soekarno-tijdperk ten gunste werkten van de kleine man (inflatie is voor de schuldenaar heel wat gunstiger dan deflatie), maar het aantal monden dat moest worden gevuld, was inmiddels aanzienlijk toegenomen. Verderop wordt dan ook weer vermeld, en dat lijkt de waarheid meer nabij te komen, dat juist in de jaren vijftig een polarisatie op het platteland zichtbaar werd. Dat wijst op een constant doorgaande verarming, wat meer in overeenstemming is met de demografische ontwikkelingen.

Hoewel 'het nationale tijdperk' door Wertheim met een zekere mildheid wordt gezien, heeft hij er niettemin slechts een bescheiden plaats voor ingeruimd. Zoveel te meer aandacht echter is gereserveerd voor 'het neo-koloniale tijdvak'. Hierin treedt Wertheim naar voren als politiek commentator en als politiek detective. Zijn analyse van de maatschappelijke achtergronden van de massamoorden van 1965/1966 lijkt steekhoudend. Verdienste-lijk, maar niet overtuigend is zijn poging, de betrokkenheid van Suharto bij de Untungputsch aannemelijk te maken; daarvoor ontbreken teveel stukjes uit de puzzel. Na een informatief hoofdstuk over de plaats van de Islam in Indonesië belijdt Wertheim vervolgens zijn ongelof in het nuttig effect van ontwikkelingshulp en bespreekt hij de middelpuntvliedende krachten in de archipel. Indonesië heeft de ware of 'rode' vrijheid nog niet gevonden, wellicht dat het een deel ervan lukt. Dat is dan het weinig opwekkende einde van deze informatieve, maar uit nogal ongelijksoortig materiaal opgebouwde, opstellenbundel. Het verlangen naar een chimaerische ware vrijheid heeft de schrijver in toenemende mate de ogen doen sluiten voor de mogelijkheid van een stapsgewijze verbetering van het bestaande.

P. J. Drooglever

C. Lis en H. Soly, *Poverty and Capitalism in Pre-Industrial Europe* (Pre-Industrial Europe 1350-1850, I; Bristol: The Harvester Press, 1979, xvi + 267 blz., £12.50).

De algemene groei van de Westeuropese economie in haar lange weg vanaf de volle middeleeuwen naar de industriële maatschappij van de negentiende eeuw, kon niet verhelen dat gedurende dit trage ontwikkelingsproces de armoede steeds als een maatschappelijke constante aanwezig was. Alhoewel de historici uiteraard niet passief zijn gebleven ten opzichte van de problematiek van armoede en armoedezorg gedurende het *ancien régime* (getuigen daarvan zijn de talrijke specifieke monografieën), beperkten zij zich tot voor een decennium uitsluitend tot de institutionele kant van het vraagstuk en verzuimden zij het fenomeen armoede weg te halen uit zijn lokale sfeer en het te plaatsen in een ruimere Euro-